

Szellemi értelemben

Albert Gábor: *...minden, ami voltunk... Budapest–Allentown, 1984–1990*

Pont Kiadó, 2015

Az *Emelt fővel* című szociográfia Albert Gábor egyik legfontosabb műve. „A könyvben – közel negyven évnyi kényszerű elhallgatás után – helyet kapott a »sváb« kitelepítésekről, a szerbek meghurcolásáról szóló fejezetek mellett a felvidéki magyarok jogfosztottságát boncolgató rész is [...] Így végül a ki- és betelepítéseket kísérő emberi tragédiák, a kisebbségi politika visszasságai, az általánosan értelmezett migrációt kísérő jelenségek szociográfiai feldolgozásává kerekedett a könyv [...] Egy kötetben olvashatunk mély és hiteles írásokat többek között a moldvai magyarság eredetéről, a magyarországi németek és a csehszlovákiai magyarok kitelepítése közötti különbségről, a magyarországi belső telepítésekről, az egyházak – az áttelepítettek életében betöltött – szerepéről, a népszámlálási adatok hitelességéről” – méltatja az író monográfusa, Gáspár György. Az 1983-ban megjelent munka nemcsak szakmai elismerést hozott Albert Gábor számára, hanem egy új barátságot is. A munka kapcsán Kürz Jánossal, az Amerikai Egyesült Államokban élő festőművésszel kerül előbb levelezési, majd személyes és baráti kapcsolatba. Levelezésük szerkesztett változatát tartalmazza a *...minden, ami voltunk...* című kötet.

Kürz Jánost személyesen érintette a szociográfia témája. Úgy érezte, a könyvben saját kortársai szólnak hozzá. Vallomása szerint: „Sok élményük, ahogy olvasom, bizony is হয়ে ismerős, mert hasonlókon magam is átéstem. [...] 1945 után egyike lettem én is a sok millió »displaced person«-nak, s hivatalosan is erre a rangra minősítve hagytam el családommal Európát. [...] talán egész felmenő rokonságom »te-

lepítések népe« volt alig pár generációval ezelőtt a század vége felé.” Őt családjával 1920-ban kitelepítették Versecről Budapestre. „Hivatalosan »vagonlakók« voltunk, s próbáltunk új kezdést a Városban.”

A szerző hálás az érdeklődésért: „Nekem mindenesetre jóérzés, hogy irdatlan távolságra ugyan, de valaki odafigyel rám, valakinek írhatok, és valaki időnként kibilenti világotom megszokott pályájáról.” Albert Gábor ekkor az MTA Zenetudományi Intézetében a könyvtári és dokumentációs osztály vezetője – s többkötetes, független író. A levélváltás kezdetén éppen Szemere Bertalan levelezésének feldolgozását végezte. Az 1980-as évek Magyarországának gazdasági-társadalmi válságjelenségeinek közegében, ugyanakkor az erjedés ellenére a még regnáló Kádár-rendszer világában igyekezett szellemi szabadságát megőrizni, és deprimáló létfenntartási küzdelmek mellett megélhetését biztosítani. „Kisszerű csetepatéktól vagyok körülvéve, amelyek lehetnek bármilyen nevetségesek is, de végső kimenetükben egzisztenciálisan érintenek” – panasolja az óceánon túlra. Amerika akkor még természetesen az ígéretek földje a magyarok számára: egy emberibb életlehetőség illúziókkal feldíszített eldorádója. A létfeltételeit folytonosan átvilágító író számára is – bár tájékozottsága óvja a megalapozatlan ábrándoktól – izgalmas alternatíva: „kibontom a leveledet, s egyszerre másik világba kerülök”.

Kürz János nem kisebb érdeklődéssel fordult a rég elhagyott haza ügyei iránt. Ő – amellet, hogy magányát oldandó olvasmányok és személyes nexusok útján kapcsolódna a magyar, illetve az európai

művelődéshez – a múltját és kulturális identitásának ismerős emlékeit kereste a Budapestről kapott levelekben. Képzőművészeti tanulmányairól, találkozásáról Pátzay Pállal, Illyés Gyulával, Kassák Lajossal, Francois Gachot-hoz fűződő barátságáról – melyet a francia *Les amants de Budapest* című regényében örökítette meg – írt. Beszámolt dél-amerikai éveiről is, irodalmi-művészeti érdeklődéséről, Rilkefordításait küldi el, Albert Zsuzsa (Albert Gábor feleségének) angolra fordított verseit, Mereskovszkij Leonardo-könyvéről értekezik – mindezzel tulajdonképpen a legfőbb célját próbálja megvalósítani: „Amikor teneked idéztem, semmi más szándék nem vezetett, mint az, hogy egykori magamról képet adjak..., hogy megmutassam, milyen ígézet alatt álltam ott ama harmincas években.” Ragaszkodása személyisége forrásához természetesnek mondható. Az anyanyelvi kultúrához való hozzátartozás elementáris igényéről a szülőházában élő író kifejtésében találunk párhuzamot: „a magyar szavak, szókapcsolatok így [ti. érzelmileg, műveltségbe foglalva] vannak elraktározva bennem, saját és irodalmi élmények rendszerébe ágyazva”. A múltban való önkeresés nem csak az idős kor lélektani szükséglete, hanem egy ifjan kapott sebre való tapasztalás is. Kürz János annak idején Budapesten megtudta „legilletékesebb forrásból”, azaz a hivatalos politikától, „hogy nem vagyok magyar, csak hiszem magam annak”. Meglepő-e hát, hogy érzékenyen rezonált Albert Gábor könyvére, mely a szerzője bevallása szerint azokról szól, „akik [...] azért szenvedtek (vagy szenvednek most is) megaláztatást, mert mások voltak, mint a többiek”.

A közösségi azonosság elvitatása, az e miatti üldözöttség vagy hátrányos megkülönböztetés alapvető XX. századi magyar sorstapasztalat – pró és kontra. Elszenvetdék idegenektől, és gyakorolták is honfi és hibájukon kívül kisebbségi sorba jutott nemzetársaikkal szemben véreink. A nyolcvanas évek amerikai magyarja számára a gond erkölcsi természetű – tör-

ténelmi rálátásban. Léthelyzete konszolidált, a cselekvés kényszerét nem kiköve-tel: „a jelenben különösebb meghatározott vagy domináló ambíciók nélkül élek nyugdíjasként csendesen a világot figyelgetve”. Napjait a család – családi folyóiratot szerkeszt –, a festészet és az éneklés tölti meg tartalommal. A kulturális identitása viszont erős maradt: „magam is »külföldön élő hazánkfia« vagyok” – tisztázza ez irányú érzéseit. Természetes számára, hogy köze van Magyarországhoz, ezért is érdeklődhet behatóan Weöres Sándor egészségi állapota iránt, olvassa levelezőtársa könyveit, majd később a *Hitel* című kétheti lapot, jár Püskiéék New York-i könyvesbolt-jába, tiszteletét teszi Für Lajos előadásán. Érdeklődése indokolt, hiszen az évtized második felében megpezsnyül az élet az óhazában: a rendszerváltoztatás időszaka érkezett el. „Mégiscsak nagy napokat éltek ott” – küldi bizakodó üzenetét a szimpatizáló megfigyelő.

A levélváltások történelmileg legérdekesebb pontja a történelmi átalakulás felbolydult érája – Albert Gábor láttatásában. A katalizátor, amely a személyes függetlenségére kényes íróat a közéleti érdeklődés felé terelte, illetve konkrét fellépést váltott ki belőle: a Magyar Írószövetség 1986-os közgyűlése. Felszólalása nagy visszhangot keltett, s nevét rögtön az érdeklődés középpontjába emelte. Szenvedélyes helyzetfeltárása – „a helyzet súlyosabb, mit valaha” – és felhívó érvelése nyílt vád volt a rezsim ellen. „Vészhelyzetben élünk” – mondta. „Beteg az ország, gyógyítani kell. A soha nem volt feladat soha nem volt eszközököt kíván. Az első és a legfontosabb, hogy higgyünk a gyógyulás lehetőségében. Önmagunkat kell átgúrunk [...]. Nem csalóka szavakkal, hamis illúziókkal, mert a hazugság öl. Az igazság viszont gyógyít. [...] Újra kell építenünk ezt a szellemi országot [...]. Az ország lelkeiben él. [...] nem tehetjük meg, hogy lelkiismeretünket hamis tapintatból vagy félelemből elnémítsuk [...] Nyílt, egyenes beszédre van szükségünk. Demokráciára,

nem vádiratokra...” Bercz János a párt nevében ultimátumnak, demagóg provokációnak minősítette a beszédet, míg mások mellett Csoóri Sándor, Cseres Tibor és Nemes Nagy Ágnes egyetértésükről biztosították auktorát.

Albert Gábor nem forradalmár alkat. Kihívó fellépése után sokkal visszafogottabban fogalmazott levelében: „ha az ember a hatalommal akaszt tengelyt, megnézheti magát”, „kellemetlenül érzem magam”. (Nota bene, szereplését követően két és fél évig nem jelenhetett meg könyve.) Közéleti aktivitása mégis tartós maradt. Részt vett az 1987-es lakiteleki találkozón. Egy év múlva belépett a megalakuló Magyar Demokrata Fórumba, illetve rendszeresen eljárt a Jurta Színház-beli összejövetelekre. Immár az Antall-kormánytól érkező felkérésre, 1991-ben elvállalta az akkor induló *Új Magyarország* főszerkesztői pozícióját – amibe kilenc hónap alatt bele is bukott. Lelki alkatát és mentalitását ismerve szinte magától értetődő módon: a politikai küzdelem első vonalában idegenként mozgott.

A levelekben a világ és az író helyzetének megváltozását a felhozott témák mutatják. Trianont nem tudta a magyarság kiheverni, állítja Albert Gábor, a pszichikai következményeit máig nyögjük. A nemzetiségi gondjainkra süket Nyugatról ír: „A nemzetiségi kérdés számukra (különösen az amerikaiak számára) valami a múltból itt maradt veszélyes »kövület«, amely egyértelműen a műveletlenség és a civilizálatlanság következménye.” Hátborzongatónak érzi az antiszemitizmus rémének állandó megidézését, melyről azt tartja, hogy a zsidóság veszélyes negatív önmeghatározási eszköze. Arra a felismerésre jut, hogy „a Kisantant újra él és virul, s legszívesebben megfojtaná bennünket”. A magyarországi változásokkal kapcsolatban lényegesnek látja, hogy „épp mélyre zuhanásunk, a pusztítás ébresztett rá sokunkat, hogy megmaradásunk záloga a tét. És ez a felismerés hatalmas energiákat hozott mozgásba.” A Kádár-rendszer

egyik fő bűnének tartja, hogy „az alaptalan jólét (viszonylagos jólét) megteremtésével morálisan tette tönkre az országot”. 1989 őszére, a keletnémetek nyugatra engedése kapcsán ezt veti papírra: „Végre egy olyan tett, amelyre büszkék lehetünk.” Ceaușescu bukását „véresen szép karácsonyi ajándéknak” látta. A marosvásárhelyi magyarellenes pogrom után keserűen állapítja meg: „az erdélyi kérdés egyelőre – és ki tudja, hogy ez az »egyelőre« nem addig tart-e, míg a magyarokat kiirtják – megoldhatatlannak látszik”.

Utóbbi idézet is példa rá, hogy fel-felhangzik vallomásaiban egy bizonytalan, szkeptikus hang, mintha nem bízna a változtatások sikerében, a sors jobbra fordulásban. „Mint rákos daganat ránőtt az életemre a politika”, szokik ki tollából a beismerés – meglehet, a drámai stílust bátyja halála fölötti megrendülése is formálhatta ekkor, 1988-ban. A rendszerváltó kormányról felemás bizonyítványt állít ki, amikor úgy véli, esetükben a „jó szándék párosodik amatőrizmussal”. Általában is az a benyomása, hogy „úgy megkavarodott körülöttem s körülöttünk a világ, hogy győzzünk rendet rakni magunkban”. Mély idegenségérzéséről tanúskodik a következő mondattöredék: „mindent sutba kellene vágnom, hiúságot, sértettséget, az ösztöneimmel is el kellene fogadtatnom, hogy mindez, ami itt történik, csak a felület fodrozódása, és végső soron lényegtelen, jobban mondva lényeg nélküli”.

És ami a lényeges?

A levelezőtársak református vallásuk útján is kötődnek egymáshoz. A kilencvenes években Albert Gábor korábbi „szunynyadó” hitét konkrét felelősségvállalásra, hitvallásra cserélte. Ahogyan magyarázta: „Minden időmet, lelki energiámat felemésztí a Magyar Protestáns Közművelődési Egyesület ügyeivel való foglalkozás.” A cselekvés oka egyrésztől nagyon is gyakorlati: „társadalmunk beteg és gyógyításra szorul”, „az elszegényedés egyre nagyobb méreteket ölt, az életszínvonal süllyedését napról napra érezzük, körülöttünk az egész

társég viharzik, minden kiszámíthatatlan”. Emellett természetesen van bölcséleti megközelítése is az író szolgálatos munkájának, illetve az idős festővel folytatott misszilis elmélkedéseinek. Kürz János részéről lemondóbb, depresszívebb tónus az uralkodó. Élete egyre inkább önmagába húzódik, „odakint a külső világban nincsen már ligetünk”, mereng el olykor. Létbenyomását a mindenkori változás szükségszerűségének belátása s az ennek megtapasztalásából következő tudás teremtő aktussá való fel nem használása miatti büntudata jellemzi. Egzisztenciális tere eltávolítja a tételt bíró, valós cselekvés lehetőségétől: „És egyre inkább rá kell döbbernem, hogy mennyire kívülállókká váltunk mi itten.” A végső kapaszkodó számára a hit: „hinne kell az elhivatottságban s abban, hogy kevés dolog történik pusztán, vak véletlenül”. A hithez kapcsolódik a megnyugvás a halál felszabadító hatalmában: „És majd elmúlással számomra a világ bajainak múlása is régtől fogva rendeltetett.” Albert Gábor a praktikus tett korlátozottságából és történelmi-hatalmi kiszolgáltatottságából von párhuzamot az elrendeltség igazságával: „...azt is tudomásul kell vennünk, hogy végső soron nem is mi döntünk, hanem kinn döntenek sorsunkról. [...] Ez azonban olyan, mint a kálvinista predestináció. Ha el is fogadom, úgy kell élnem és cselekednem, mintha nem léteznék. – Mi sem tehetünk mást.”

Befejezésül nem szabad megfeledkezni az érzelmi kötődésről sem. A festő haláláról értesülve von önértelmező tanulságot az író, mely konklúzió immár beépült az irodalmi életműbe: „Barát volt, és ugyanakkor egy kicsit apapótlék is, akire még (szellemi értelemben) támaszkodni lehetett.”

Papp Endre

PAPP ENDRE (1967) kritikus, a *Hitel* főszerkesztője.